

بررسی اثرات و پیامدهای اجتماعی و فرهنگی توسعه گردشگری بر نواحی روستایی بخش مرکزی شهرستان نوشهر

ناصر علیقلی زاده فیروزجایی*؛ استادیار گروه جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری دانشگاه مازندران

دریافت مقاله: ۹۶/۴/۱۱

پذیرش نهایی: ۹۶/۶/۱۲

چکیده

هدف از این پژوهش، تحلیل تطبیقی اثرات و پیامدهای اجتماعی و فرهنگی گردشگری در دهستان‌های بخش مرکزی شهرستان نوشهر که با سطح توسعه گردشگری متفاوت روبرو هستند، می‌باشد. روش انجام این تحقیق، توصیفی - تحلیلی مبتنی بر پیمایش و متغیرهای تحقیق براساس مبانی نظریه‌ای مربوط، یافته‌های محققان سایر مناطق دنیا و کارهای میدانی اولیه از ناحیه مورد مطالعه استخراج گردیده است. ابزار جمع‌آوری داده‌ها در این تحقیق، پرسشنامه می‌باشد. در جمع‌آوری داده‌ها، با توجه به گستردگی جامعه آماری، از روش نمونه‌گیری استفاده گردید که بر این اساس ۳۷۵ سرپرست خانوار در ۲۶ روستای نمونه، مطالعه و نتایج به جامعه آماری تعمیم داده شد. در روش تحلیل داده‌ها و اطلاعات از آزمون‌های آماری پارامتری و ناپارامتری استفاده شد. نتایج این پژوهش، نشان می‌دهد که در بین دهستان‌های مورد مطالعه، براساس سطوح متفاوت توسعه گردشگری، تفاوت معناداری به لحاظ درک اثرات، مثبت و منفی اجتماعی و فرهنگی توسعه گردشگری وجود داشته‌است. به طوری که، دهستان‌های با سطح توسعه گردشگری بالاتر، با درک قوی‌تر از اثرات و پیامدهای منفی اجتماعی و فرهنگی، میزان حمایت کمتری از توسعه گردشگری داشته‌اند. از این رو، توسعه گردشگری به لحاظ ظرفیت تحمل در ابعاد اجتماعی در دهستان‌های با توسعه گردشگری بالاتر به آستانه خود رسیده است و الگوی حاضر توسعه گردشگری در این منطقه با اهداف و اصول گردشگری پایدار در ابعاد اجتماعی آن فاصله دارد.

واژه‌های کلیدی: نواحی روستایی، گردشگری انبوه، اثرات اجتماعی و فرهنگی گردشگری، بخش مرکزی

شهرستان نوشهر.

مقدمه

در حال حاضر، در بسیاری از نواحی روستایی، گردشگری از یک حالت انفعالی به عاملی پویا و مؤثر بر تغییرات و کنترل چشم انداز اجتماعات روستایی مبدل شده است. ماهیت و اهمیت این تغییرات،

توجه فزآینده‌ای را به کارکرد گردشگری و فراغتی در نواحی روستایی معطوف داشته است (باتلر^۱، ۱۹۹۸: ۳). به طوری که در بسیاری از کشورهای توسعه یافته نیز، با افول فعالیت‌های اقتصادی، تضعیف جریان صنعتی‌سازی در روستاها و مهاجرت جوانان دارای تحصیلات عالی، گردشگری را به عنوان یکی از راهبردهای توسعه برای باز تولید اقتصادی و اجتماعی در نواحی روستایی اتخاذ کرده‌اند (بریدنهام^۲ و ویکنز^۳، ۲۰۰۴: ۷۱). از طرف دیگر، در کشورهای کمتر توسعه یافته، کارشناسان معتقدند که گردشگری یکی از محدود گزینه‌های عملی برای توسعه روستایی است. اما دولت‌های کشورهای در حال توسعه که برای تجدید ساختار تحت فشار می‌باشند و نیاز شدید به رشد اقتصادی و ایجاد اشتغال دارند، معمولاً، به خاطر بی‌توجهی به شرایط مناسب فرهنگی و اجتماعی به ویژه مشارکت ساکنین محلی در فرآیند تصمیم‌گیری و میزان حمایت آنها یا نگرش و گرایش ساکنین، قربانی خطرات توسعه گردشگری بدون برنامه یا بر حسب ضرورت می‌شوند (همان منبع). بدین ترتیب، موفقیت هر پروژه گردشگری در راستای برنامه‌ریزی و توسعه پایدار روستایی، نیازمند شناخت، برنامه‌ریزی و مدیریت اثرات و پیامدهای اجتماعی و فرهنگی گردشگری می‌باشد (گارسوی^۴، ۲۰۰۲: ۸۰). بنابراین، سیاست‌گذاران و برنامه‌ریزان برای گردشگری با رویکرد توسعه گردشگری پایدار، به چشم‌فعلیتی که ثبات اقتصادی و جمعیتی را برای جوامع روستایی به دنبال دارد، می‌نگرند و بسیاری نیز به این پندار و نتیجه می‌رسند که توسعه گردشگری، راه حل بسیاری از مشکلاتی است که مناطق روستایی گرفتار آنها می‌باشند. به طوری که گردشگری را عنصر لازم برای حرکت به سوی اصلاح مناطق روستایی می‌دانند (منشی زاده و نصیری؛ ۱۳۸۰: ۱۰۹). در این راستا، هدف از این تحقیق، شناخت و تبیین اثرات و پیامدهای اجتماعی و فرهنگی توسعه گردشگری بر نواحی روستایی بخش مرکزی شهرستان نوشهر، با رویکرد تطبیقی بین دهستان‌ها می‌باشد. در این خصوص، گسترش جریانات گردشگری در ناحیه مذکور، توأم با فقدان برنامه‌ریزی و مدیریت کارآمد در سطوح محلی و ناحیه‌ای، به مسائل و مشکلات اجتماعی و فرهنگی نظیر ساخت و سازهای بی‌رویه، افزایش نابرابری اقتصادی و اجتماعی در بین ساکنین روستایی، کاهش حمایت جامعه میزبان از گردشگری و مانند آن منجر شده است. از این رو، شناسایی پیامدها و اثرات گردشگری در نواحی روستایی مزبور با هدف تقویت فواید حاصله از توسعه گردشگری پایدار در ابعاد اجتماعی و فرهنگی و حداقل سازی هزینه‌های

1 . Butler

2 . Briedenham

3 . Wickens

4 . Gursoy

احتمالی یا تأثیرات منفی در ابعاد اجتماعی و فرهنگی در جوامع میزبان و در نهایت، دستیابی به توسعه پایدار در ابعاد اجتماعی امری ضروری به نظر می‌رسد.

مبانی نظری و پیشینه تحقیق

مطالعات در زمینه اثرات گردشگری در دهه ۱۹۶۰، با تأکید گسترده بر رشد اقتصاد به عنوان شکلی از توسعه ملی ظهور یافت و توسعه‌ای که بر اساس تولید ناخالص ملی، میزان اشتغال و ضریب تکاثری محاسبه می‌شد. در دهه ۱۹۷۰، تأکید مطالعات بر پیامدهای اجتماعی و فرهنگی گردشگری، در دهه ۱۹۸۰، بر اثرات زیست محیطی ناشی از آن و در دهه ۱۹۹۰، تلفیقی از اثرات گردشگری در دوره‌های قبل با تغییر رویکرد گردشگری انبوه به گردشگری پایدار بود (کیم^۱، ۲۰۰۲: ۲۳). از طرف دیگر، بررسی مطالعات در این زمینه، حاکی از آن است که به لحاظ تاریخی، تحقیقات در دهه ۱۹۶۰ به اثرات مثبت گردشگری و در دهه ۱۹۷۰ به اثرات منفی آن پرداخته‌اند و در دهه ۱۹۸۰ به رویکردی متعادل تر و نظام‌مندتر روی آورده‌اند (مک گی^۲ و آندرک^۳، ۲۰۰۴: ۱۳۲).

اثرات اجتماعی و فرهنگی گردشگری شیوه‌هایی هستند که در آن گردشگری تغییراتی را در نظام‌های ارزشی، رفتار افراد، روابط خانواده‌ها، سبک زندگی جمعی، مراسم سنتی و سازمان‌های اجتماعی ایجاد می‌کند (متینسون^۴ و وال^۵، ۱۹۸۲: ۱۳۳). ولف، با بیانی ساده‌تر، اظهار می‌دارد که «اثرات اجتماعی و فرهنگی، اثرات مردمی هستند؛ این اثرات اجتماعی و فرهنگی مربوط به اثرگذاری بر روی اجتماعات میزبان در ارتباط مستقیم و غیرمستقیم آنها با گردشگران می‌باشد» (همان: ۱۳۳). از آنجا که تفاوت کاملاً روشنی میان پدیده‌های اجتماعی و فرهنگی وجود ندارد، بسیاری از نظریه پردازان به طبقه بندی اثرات اجتماعی و فرهنگی گردشگری در یک زمینه گسترده پرداخته‌اند. فیگورلا، شش طبقه از اثرات اجتماعی و فرهنگی گردشگری را مطرح می‌کند: تأثیر بر روی ساختار جمعیت، تغییر شکل شیوه‌های اقامت، تغییر شکل ارزش‌ها، تأثیر بر روی شیوه زندگی سنتی، اصلاح الگوی مصرف و منافع برای گردشگران (پیرس^۶، ۱۹۸۹: ۲۱۸). پیزام نیز طبقه بندی مشابهی دارد که شش طبقه از اثرات اجتماعی و نمونه‌هایی از مؤلفه‌های آن را مطرح می‌کند. این اثرات عبارتند از: دموگرافیکی (اندازه جمعیت، سن و تغییرات هرم سنی)؛ سکونت (تغییر نحوه سکونت، توزیع سکونت)؛ فرهنگی (تغییر در سنت، عرف و زبان)؛ تغییر شکل معیارها و هنجارها (ارزش‌ها،

1. Kim

2. McGehee

3. Andereck

4. Matheinson

5. Wall

6. Pearce

اخلاقیات، نقش‌های جنسیتی)؛ اصلاح الگوی مصرف (زیرساخت، کالا) و تأثیر بر روی محیط زیست (آلودگی و ترافیک) (هارالام بوپولوس^۱ و پیزام^۲، ۱۹۹۶: ۵۰۴).

به لحاظ اجتماعی و فرهنگی، توسعه گردشگری می‌تواند آثار و پیامدهای مثبت از قبیل بهبود خدمات و امکانات اجتماعی، توجه و حفظ الگوهای فرهنگی در زمینه موسیقی، لباس، هنر و صنایع دستی، ایجاد غرور و مباهات نسبت به فرهنگ محلی، ایجاد امکان مبادلات فرهنگی میان جوامع مختلف را به همراه داشته باشد (سعیدا اردکانی، ۱۳۸۲، ۵۰). از جمله دیگر آثار مثبت اجتماعی و فرهنگی می‌توان به پرجمعیت شدن مجدد مناطق روستایی، از طریق جلوگیری از کاهش جمعیت و بالا رفتن تعداد جمعیت سالخورده در اجتماعات روستایی و افزایش نقش زنان در جوامعی که سنتی‌تر و دور افتاده‌تر هستند، اشاره کرد (شارپلی، ۱۳۸۰: ۴۲). علاوه بر آن، به نظر مسؤلان سازمان جهانی جهانگردی، فعالیت گردشگری در بسیاری از مناطق و کشورها موجب احیای خانواده می‌گردد یعنی؛ نه فقط منزلت تازه‌ای برای زنان به وجود می‌آورد، بلکه، سبب ایجاد روابط آزادانه والدین با فرزندان می‌شود (محلای، ۱۳۸۱: ۹۳). همچنین، محققان معتقدند که گردشگری می‌تواند فرهنگ‌ها را احیا کند. بررسی‌ها نشان می‌دهد که گردشگری می‌تواند ابزاری برای حفظ و غنای فرهنگ محلی باشد به طوری که پیزام (۱۹۷۸)، در مطالعاتش از کیپ کود در ماساچوست، دریافت که گردشگری اثری مثبت بر حفظ فرهنگ محلی و احیای هویت محلی دارد. ملگی^۳ و همکاران، در بررسی از گردشگری در دو روستای آلپ که یکی از آن ساختارها و ارزش‌های سرمایه‌داری و دیگری دارای فرهنگ سنتی‌تر بودند، نشان می‌دهند که گردشگری نیازمند ساختارها و ارزش‌های مدرن سرمایه‌داری نیست و کاملاً با ساختارها و ارزش‌های سنتی دوران پیش از سرمایه‌داری سازگار است و اگر توسعه گردشگری نسبتاً آهسته و دارای ماهیت عادلانه‌ای باشد، می‌تواند خود را با ساختارهای سنتی ادغام نماید. یعنی به جای آنکه باعث از بین رفتن فرهنگ‌ها و ارزش‌های سنتی شود، می‌تواند بقای آنها را موجب گردد (ملگی، ۱۹۸۵: ۱۹۵).

علاوه بر این، تراویس فهرستی از هزینه و منافع اجتماعی و فرهنگی را پیشنهاد می‌کند که ممکن است مقصد گردشگری را تحت تأثیر قرار دهد. این منافع شامل توسعه فرهنگی (مدرنیزاسیون) و تبادل، مبادله اجتماعی و انتخاب، بهبود نگرش جامعه میزبان، بهبود بهداشت عمومی، پیشرفت‌های اجتماعی و امکانات، آموزش و حفاظت، مبادله فرهنگی مثبت و تعدیل سیاسی و هزینه‌هایی نظیر تخریب و تحقیر فرهنگ

^۱ . Haralambopoulos

^۲ . Pizam

^۳ . Meleghy

جامعه میزبان، بی ثباتی اجتماعی، مصرف گرایی، تغییر در قوانین و نظم اجتماعی، تجاری شدن روابط میزبان و میهمان، تغییر در ارزش های سنتی و بی ثباتی سیاسی است (هارالام بوپولوس و پیزام، ۱۹۹۶: ۵۰۴). از طرف دیگر، توسعه گردشگری در ناحیه مقصد گردشگری ممکن است باعث تغییر الگوی زندگی افراد محلی شود. بر این اساس مردم محلی با تقلید از الگوهای رفتاری و پوشاکی گردشگران دچار عارضه مصرف گرایی می گردند. توسعه گردشگری در منطقه طرف دیگر می تواند فرصت و زمینه گسترش آسیب های اجتماعی و گسترش رفتارهای متعارض با هنجارهای متداول در جامعه را پدید آورد و باعث افزایش جرم و جنایت در منطقه شود (سازمان جهانی گردشگری، ۱۳۷۹: ۸۰).

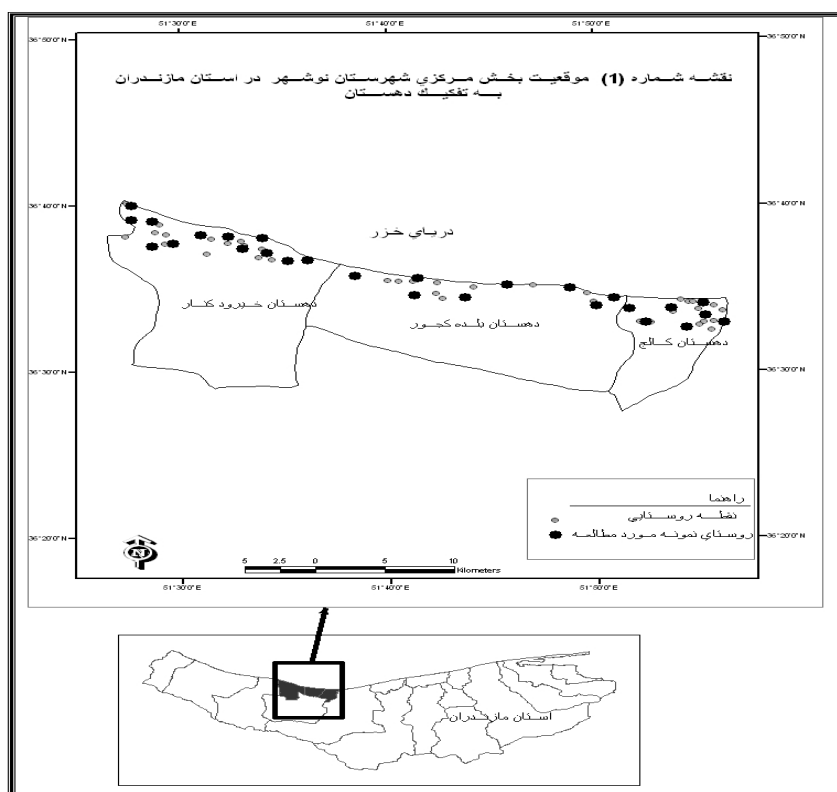
روش شناسی تحقیق

در این تحقیق، از دو روش کتابخانه ای و روش میدانی استفاده شده است. در بخش مطالعات کتابخانه ای، مبانی نظریه ای و سوابق مطالعاتی موضوع بررسی گردیده و بر این مبنای تعدادی از شاخص های مرتبط با اثرات مثبت و منفی ابعاد اجتماعی و فرهنگی انتخاب شده است. در این تحقیق، ابزار جمع آوری داده ها، پرسشنامه می باشد. در جمع آوری داده ها، با توجه به گستردگی جامعه آماری، از روش نمونه گیری استفاده شد. در مرحله اول، تعداد خانوارهای روستایی نمونه در سطح ناحیه با استفاده از فرمول نمونه گیری کوکران محاسبه و سپس براساس توزیع نسبی خانوارها در هر یک از دهستان ها، از تعداد نمونه مورد نظر (۳۷۵ نمونه)، ۱۹۹ پرسشنامه به دهستان خیرود کنار، ۹۸ پرسشنامه به دهستان بلده کجور و ۷۹ پرسشنامه به دهستان کالج اختصاص داده شد. روستاهای نمونه نیز با استفاده از فرمول کوکران و فرمول تعدیل، ۱۲ روستا در دهستان خیرود کنار، ۷ روستا در دهستان کالج و ۸ روستا در دهستان بلده کجور، جهت تکمیل پرسشنامه انتخاب شده اند. برای سنجش اعتبار یا روایی ابزار اندازه گیری، از روش اعتبار صوری و برای سنجش میزان پایایی، از ضریب آلفای کرونباخ استفاده شد. به طوری که روایی ظاهری و مفهومی پرسشنامه از طریق نظر مشورتی چند نفر از متخصصان مرتبط به دست آمده است و میزان پایایی همه اجزای پرسشنامه پس از اصلاح، ۰/۸۴ بوده است. در این رابطه، نتایج حاصله، بیانگر آن است که این ضریب، معنادار بوده و در سطح مناسبی می باشد. برای تحلیل داده ها از آزمون های آماری پارامتری نظیر آزمون تحلیل واریانس و آزمون آماری ناپارا متری نظیر کروسکال والیس استفاده شد.

ناحیه مورد مطالعه

محدوده مورد مطالعه، بخش مرکزی شهرستان نوشهر می باشد که از طرف شمال به دریای خزر، از طرف جنوب به بخش کجور، از طرف غرب به شهرستان چالوس و از طرف شرق به شهرستان نور

محدود می‌شود. براساس سرشماری سال ۱۳۸۵، محدوده مورد مطالعه دارای سه دهستان (بلده کجور، خیرودکنار و کالج)، ۵۶ نقطه روستایی و ۵۷۹۵۹ نفر جمعیت بوده است و بعد خانوار آن ۳/۸ می‌باشد. تصویر (۱): موقعیت بخش مرکزی شهرستان نوشهر در استان مازندران، به تفکیک دهستان

یافته‌ها

الف) سطح توسعه گردشگری دهستان‌ها

بخش مرکزی شهرستان نوشهر، دارای دو گونه گردشگری، گردشگری اقامتی و گردشگران صاحب خانه‌های دوم است. خانه‌های دوم، در سطح نواحی روستایی این حوزه، به دو شکل ویلاهای پراکنده داخل بافت روستا و شهرک‌ها یا مجتمع‌های گردشگری می‌باشند. شهرک‌های گردشگری به لحاظ مالکیت به دو شکل دولتی و خصوصی هستند. در روستاهای نمونه این بخش، ۱۵ شهرک گردشگری دولتی شامل ۷۰۵ واحد مسکونی ویلایی و ۱۳۴ شهرک گردشگری خصوصی شامل ۲۸۷۶ واحد بوده است. نوع دیگر خانه‌های دوم، واحدهای ویلایی منفرد می‌باشند که در سطح روستاهای حوزه مورد مطالعه پراکنده شده‌اند. یافته‌های میدانی نشان می‌دهد شمار این گونه واحدهای ویلایی در روستاهای

نمونه، بالغ بر ۳۰۳۳ واحد می باشند. به این ترتیب، مجموع کل خانه‌های دوم در روستاهای نمونه، ۸۴۶۵ واحد و نسبت خانه‌های دوم به کل واحدهای مسکونی و ویلایی، ۴۸/۴ درصد بوده است. به لحاظ توزیع خانه‌های دوم در بین سه دهستان این ناحیه، تفاوت وجود دارد. بدین ترتیب که تعداد خانه‌های دوم در دهستان خیرودکنار بسیار کمتر از دهستان بلده کجور و کالج می‌باشد. روستاهای نمونه دهستان خیرودکنار، دارای ۱۲۸۵ واحد خانه دوم و ۴۳۸۳ واحد مسکونی و نسبت خانه‌های دوم به کل واحد مسکونی آن، ۲۲/۷ درصد می‌باشد. در حالی که نسبت خانه‌های دوم به کل واحدهای مسکونی ویلایی در روستاهای نمونه دو دهستان بلده کجور و کالج، به ترتیب ۶۰ و ۶۱ درصد بوده است. این نسبت در روستاهای نمونه از حداقل ۷۸/۶ درصد در روستای وازیوار از دهستان کالج تا ۶ درصد در روستای کشکسرا از دهستان خیرودکنار در نوسان است. نسبت خانه‌های دوم به واحد مسکونی در روستاهای نمونه دو دهستان بلده کجور و کالج، تقریباً سه برابر دهستان خیرودکنار است. براساس آزمون تحلیل واریانس، به لحاظ تعداد خانه‌های دوم، بین دهستان‌ها تفاوت معناداری وجود دارد. به طوری که براساس آزمون LSD این تفاوت به لحاظ تعداد خانه‌های دوم بین دهستان بلده کجور و کالج معنادار نبوده ولی، بین دهستان‌های بلده کجور و کالج با دهستان خیرودکنار در سطح ۹۹ و ۹۵ درصد اطمینان، معنادار بوده است (جدول ۲).

جدول (۱): آزمون تحلیل واریانس از تعداد خانه‌های دوم در دهستان‌های بخش مرکزی

شاخص	درجه آزادی	آماره آزمون	میزان معناداری
خانه‌های دوم	۲۵	۵/۶۸	۰/۰۱

جدول (۲): آزمون LSD مقایسه زوجی دهستان‌ها

شاخص	نام دهستان	نام دهستان	اختلاف میانگین	میزان معناداری
تعداد خانه‌های دوم	کالج	بلده کجور	۲۷/۱۴	۰/۸۴
		خیرودکنار	۳۴۶/۰۳	۰/۰۱۴
	بلده کجور	خیرودکنار	۳۷۳/۱۸	۰/۰۰۷

براساس یافته‌های حاصل از پرسشنامه از جامعه آماری (سه دهستان)، به منظور بررسی میزان رشد و یا غلبه کارکرد گردشگری در نواحی روستایی، چهار شاخص ذهنی شامل میزان وابستگی شاغلین سرپرست خانوارهای روستایی به بخش گردشگری، میزان وابستگی درآمدی خانوارهای روستایی به بخش گردشگری، ارزیابی ساکنین از میزان وابستگی اقتصادی روستا به بخش گردشگری و ارزیابی ساکنین از میزان رشد گردشگری روستا مورد استفاده و استناد قرار گرفت. نتایج حاصله این موضوع را مورد تأیید قرار می‌دهد. به طوری که میزان وابستگی اقتصادی روستا با میانگین رتبه ۳/۸، وابستگی

شغلی به بخش گردشگری با میانگین رتبه ۳/۹، وابستگی درآمدی به بخش گردشگری با میانگین رتبه ۴ و میزان رشد گردشگری در روستا با میانگین رتبه ۴ به دست آمده است. همچنین، براساس آزمون آماري کروسکال والیس، تفاوت معناداری بین دهستان‌های بلده کجور و کالج با دهستان خیرود کنار وجود دارد. ولی، تفاوت‌ها در بین دهستان‌های بلده کجور و کالج در این زمینه معنادار نمی‌باشد (جدول ۳). همچنین، میانگین رتبه بیشتر در آزمون کروسکال والیس در دهستان بلده کجور و کالج، حاکی از آن است که رشد گردشگری و یا میزان غلبه کارکرد گردشگری در نواحی روستایی دهستان خیرودکنار، نسبت به نواحی روستایی دهستان‌های بلده کجور و کالج، ضعیف‌تر می‌باشد. از طرفی، نسبت خانه‌های دوم به کل واحد‌های مسکونی و ویلایی به عنوان شاخص عینی نیز، تأیید کننده شاخص‌های ذهنی توسعه گردشگری هستند.

جدول (۳): سطح معناداری تفاوت شاخص‌های توسعه گردشگری با استفاده از آزمون کروسکال والیس

بلده کجور و خیرودکنار	کالج و خیرودکنار	بلده کجور و کالج	میزان معناداری	میانگین رتبه در آزمون کروسکال والیس			میانگین رتبه در طیف لیکرت	شاخص
				خیرودکنار	کالج	بلده کجور		
۰/۰۰	۰/۰۱۲	۰/۴۶۹	۰/۰۰۰	۱۶۴/۴	۲۱۴/۶	۲۰۷	۳/۹	وابستگی شغلی به بخش گردشگری
۰/۰۰۵	۰/۰۰۰	۰/۲۰۳	۰/۰۰۰	۱۶۶	۲۱۶	۲۰۴	۳/۸	وابستگی درآمدی به گردشگری
۰/۰۰۰	۰/۰۰۰	۰/۴۸۱	۰/۰۰۰	۱۵۴/۴	۲۱۳/۷	۲۲۸	۴	وابستگی اقتصادی روستا به بخش گردشگری
۰/۰۰۱	۰/۰۰۱	۰/۲۶۹	۰/۰۰۰	۱۶۵	۲۱۸	۲۱۰	۴	میزان رشد گردشگری در روستا

ب) بررسی تطبیقی دهستان‌ها از اثرات اجتماعی و فرهنگی توسعه گردشگری

برای ارزیابی اثرات مثبت اجتماعی ناشی از گردشگری، از شاخص‌هایی نظیر میزان بهبود وضعیت خیابان و خدمات روستا، میزان افزایش سطح آگاهی، میزان حفظ فرهنگ محلی و میزان گسترش امکانات تفریحی برای روستا استفاده شد. همچنین، براساس آزمون کروسکال والیس، تفاوت بین سه دهستان در دو شاخص بهبود وضعیت خیابان و خدمات روستا و میزان افزایش سطح آگاهی، معنادار است. به این ترتیب که براساس این آزمون، بین دهستان خیرودکنار با بلده کجور و کالج تفاوت معناداری وجود دارد. به طوری که دهستان بلده کجور و کالج با سطح بالاتر توسعه گردشگری، درک قوی‌تری از اثرات این دو شاخص در مقایسه با دهستان خیرودکنار داشته‌اند و تفاوت در این خصوص

براساس آزمون کروسکال والیس، معنادار بوده است. از سوی دیگر، نتایج این پژوهش در این زمینه، با یافته‌های پیزام و ملگی (رک: مبانی نظریه ای) که گردشگری باعث حفظ فرهنگ محلی می شود، مغایرت دارد.

جدول (۴): آزمون کروسکال والیس سطح معناداری تفاوت میانگین شاخص‌های مثبت اجتماعی در

دهستان‌های مورد مطالعه

سطح معناداری به صورت زوجی	میزان معناداری			میانگین رتبه در آزمون کروسکال والیس			میانگین رتبه کلی در طیف لیکرت	شاخص
	بلده کجور و خیرودکنار	بلده کجور و کالج	بلده کجور و خیرودکنار و کالج	کالج	بلده کجور	خیرودکنار		
۰/۰۰۰	۰/۰۰۰	۰/۵۲	۰/۰۰۰	۱۵۰/۴	۲۲۰/۸	۲۳۲	۳/۳	میزان بهبود وضع خیابان و خدمات روستا
۰/۰۰۰	۰/۰۰۰	۰/۳۱	۰/۰۰۰	۱۶۰	۲۲۱/۷	۲۰۸	۳/۵	میزان افزایش سطح آگاهی
۰/۱۵۹	۰/۲۸۹	۰/۹۱	۰/۳۱۱	۱۹۶	۱۷۸/۶	۱۸۱/۴	۲/۲	میزان حفظ فرهنگ محلی
۰/۵۱	۰/۹	۰/۵۱	۰/۷۴۴	۱۹۰	۱۸۱	۱۹۱/۵	۲/۳	میزان گسترش امکانات تفریحی برای روستا

به منظور بررسی اثرات منفی اجتماعی شاخص‌هایی مانند افزایش شکاف و اختلاف درآمدی در بین ساکنین، افزایش درگیری‌ها و نزاع در سطح روستا، کم شدن دسترسی فضاهای تفریحی به خاطر گردشگران، افزایش جرم و فعالیت‌های غیر قانونی در روستا، عدم احساس راحتی و آرامش ساکنین، کاهش انسجام اجتماعی در بین ساکنین، ازدحام و شلوغی در روستا به خاطر گردشگران، مشکلات ساکنین در استفاده از امکانات و خدمات، مشکلات جوانان در خرید زمین و مسکن و تقلید جوانان روستا از رفتارها و منش‌های گردشگران، مورد ارزیابی قرار گرفت. به طوری که درک ساکنین در برخی از شاخص‌های اجتماعی و فرهنگی نظیر افزایش شکاف و اختلاف درآمدی در بین ساکنین با میانگین رتبه ۳/۹، افزایش درگیری‌ها و نزاع در سطح روستا با میانگین رتبه ۳/۸، افزایش جرم و فعالیت‌های غیر قانونی در روستا با میانگین رتبه ۳/۷، عدم احساس راحتی و آرامش با میانگین رتبه ۳/۸ و کاهش انسجام اجتماعی با میانگین رتبه ۳/۵، حاکی از آن است که ساکنین از اثرات منفی اجتماعی گردشگری براساس شاخص‌های ذکر شده، آگاهی داشته و اثرات فوق را تأیید می‌نمایند. درک ساکنین از اثرات فوق بین سه دهستان با سطح متفاوت توسعه گردشگری، تفاوت معناداری را نشان می‌دهد. به گونه‌ای که تفاوت معناداری بین دهستان خیرودکنار با بلده کجور و کالج وجود دارد (جدول ۵). میانگین رتبه‌های بالاتر در دو دهستان بلده کجور و کالج نسبت به دهستان خیرودکنار حاکی از آن است که ساکنین این دو دهستان درک قوی‌تری از شاخص‌های فوق

داشته‌اند. در این خصوص تفاوت بین دو دهستان بلده کجور و کالج معنادار نیست. به این ترتیب، دهستان بلده کجور و کالج با توسعه گردشگری زیاد درک قوی تری از اثرات منفی نسبت به دهستان خیرودکنار با سطح توسعه گردشگری پایین‌تر داشته‌اند (جدول ۵).

جدول (۵): آزمون کروسکال والیس سطح معناداری تفاوت میانگین شاخص‌های منفی اجتماعی در

دهستان‌های مورد مطالعه

میزان معناداری به صورت زوجی			میزان معناداری	میانگین رتبه دهستان‌ها در آزمون کروسکال والیس			میانگین رتبه کلی در طیف لیکرت	متغیرها
بلده کجور و خیرودکنار	بلده کجور و کالج	بلده کجور و کالج		خیرودکنار	بلده کجور	کالج		
۰/۰۰۰	۰/۰۰۰	۰/۴۱	۰/۰۰۰	۱۴۹/۷	۲۲۰	۲۳۴/۴	۳/۹	میزان اختلاف درآمدی میان مردم روستا
۰/۰۰۰	۰/۰۰۰	۰/۳۹	۰/۰۰۰	۱۴۶/۹	۲۲۲/۶	۲۳۷/۸		میزان تقلید جوانان روستا از رفتار گردشگران
۰/۰۰۰	۰/۰۰۰	۰/۲	۰/۰۰۰	۱۲۷/۳	۲۴۲/۹	۲۵۶/۷	۳/۸	عدم وجود احساس راحتی و آرامش به خاطر گردشگران
۰/۰۰۰	۰/۰۰۰	۰/۴۹	۰/۰۰۰	۱۴۴/۶	۲۲۷/۳	۲۳۷/۱	۳/۸	کم شدن دسترسی فضاهای تفریحی به خاطر گردشگران
۰/۰۰۰	۰/۰۰۰	۰/۳	۰/۰۰۰	۱۴۹/۴	۲۱۷/۷	۲۳۸/۴	۳/۵	میزان کاهش انسجام و صمیمیت خانوادگی
۰/۰۰۰	۰/۰۰۰	۰/۱	۰/۰۰۰	۱۱۲	۲۵۸	۲۷۲/۴	۳/۷	افزایش جرم و فعالیت‌های غیرقانونی در روستا
۰/۰۰۰	۰/۰۰۰	۰/۴۹	۰/۰۰۰	۱۴۶	۲۲۶	۲۳۶	۴	مشکلات جوانان در خرید زمین و مسکن
۰/۰۰۰	۰/۰۰۰	۰/۴۱	۰/۰۰۰	۱۳۳/۸	۲۳۶/۵	۲۵۰	۳/۸	افزایش درگیری و نزاع بر سر زمین
۰/۰۰۰	۰/۰۰۰	۰/۱۳۵	۰/۰۰۰	۱۲۶/۷	۲۴۳	۲۵۷/۸	۴/۱	مشکلات در استفاده از امکانات و خدمات برای ساکنین
۰/۰۰۰	۰/۰۰۰	۰/۵	۰/۰۰۰	۱۵۴	۲۱۵	۲۳۰	۳/۹	ازدحام و شلوغی در روستا به خاطر گردشگران

از طرف دیگر، مطالعات حاکی از آن است که رابطه معکوسی بین سطح توسعه گردشگری و معیارهای عینی و ذهنی اثرات اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی در جامعه میزبان وجود دارد. همانگونه که تعداد گردشگران افزایش می‌یابد، جمعیت میزبان، مخالفت فزاینده‌ای را نسبت به گردشگران نشان می‌دهند و در نتیجه، درک قوی‌تر اثرات و پیامدهای منفی اقتصادی و اجتماعی و فرهنگی، حمایت کمتری از توسعه گردشگری می‌نمایند (جوهانسون^۱ و همکاران، ۱۹۹۴: ۵۳۰)؛ (اکیز^۲ و همکاران، ۱۹۹۶: ۴۸۱)؛ (میسون^۱ و

^۱ . Johnson

^۲ . Akis

چین^۱، ۲۰۰۰: ۳۹۲). بدین ترتیب، از عوامل تأثیرگذار در میزان حمایت جامعه میزبان از توسعه گردشگری، سطح کلی توسعه گردشگری و اثرات درک شده اجتماعی و فرهنگی آن می‌باشد. در ناحیه مورد مطالعه نیز، میزان حمایت جامعه میزبان براساس سطح توسعه گردشگری و درک متفاوت از اثرات اجتماعی و فرهنگی آن، در ناحیه مورد مطالعه، متفاوت بوده است. به این ترتیب که گرچه هر سه دهستان از توسعه گردشگری حمایت کرده‌اند، ولی میزان حمایت، بر حسب سطح توسعه گردشگری متفاوت بوده است. براساس آزمون کروسکال والیس، میانگین رتبه‌های بالاتر در دهستان خیرودکنار، حاکی از آن است که دهستان خیرودکنار با سطح توسعه گردشگری پایین تر، در مقایسه با دهستان بلده کجور و کالج، حمایت بیشتری داشته‌اند و تفاوت در سطح ۹۵ درصد اطمینان، معنادار بوده است. اما، در این خصوص تفاوت معناداری بین دهستان‌های بلده کجور و کالج مشاهده نشده است (جدول ۶). بدین ترتیب، دهستان خیرودکنار با سطح پایین تر توسعه گردشگری و در نتیجه، درک ضعیف تر از اثرات منفی اجتماعی و فرهنگی، حمایت بیشتری از توسعه گردشگری داشته‌اند و تفاوت در این خصوص معنادار است. بنابراین، یافته‌ها حاکی از آن است که توسعه گردشگری انبوه، خودجوش و کنترل نشده با اثرات و پیامدهای منفی منجر به کاهش سطح حمایت جامعه میزبان از جامعه گردشگران خواهد شد که در نهایت، این مساله نیز، می‌تواند باعث بروز کاهش سطح رضایت گردشگران گردد.

جدول (۶): آزمون کروسکال والیس سطح معناداری تفاوت میانگین شاخص‌ها در دهستان‌های مورد مطالعه

میزان معناداری به صورت زوجی	میزان معناداری			میانگین رتبه دهستان‌ها در آزمون کروسکال والیس			میانگین رتبه در طیف لیکرت	شاخص
	بلده کجور و خیرودکنار	بلده کجور و کالج	خیرودکنار و کالج	خیرودکنار	بلده کجور	کالج		
۰/۰۲۴	۰/۰۲۹	۰/۹۲۳	۰/۰۰۰	۲۳۱	۱۴۳	۱۴۵/۶	۳/۶	میزان موافقت با توسعه گردشگری

بحث و نتیجه گیری

نتایج مطالعات روند توسعه گردشگری، نشان می‌دهد که بخش مرکزی نوشهر از دهه ۱۳۴۰ مورد توجه گردشگران قرار گرفته است. گردشگری این ناحیه دارای دو نوع اصلی، گردشگران صاحب خانه‌های دوم و گردشگران اقامتی می‌باشد. خانه‌های دوم، در سطح نواحی روستایی این حوزه، به دو شکل ویلاهای پراکنده داخل بافت روستا و شهرک‌های گردشگری وجود دارد. نتایج آزمون تحلیل واریانس و کروسکال والیس از شاخص‌های ذهنی و عینی توسعه گردشگری نشان می‌دهد که دهستان‌های بلده کجور و کالج در مقایسه با

1. Mason

2. Cheyne

دهستان خیرودکنار از سطح بالاتر توسعه گردشگری برخوردار هستند و تفاوت معنادار است. از سوی دیگر، اثرات و پیامدهای مثبت اجتماعی گردشگری در این ناحیه شامل افزایش امکانات و خدمات زیربنایی نظیر بهبود وضعیت خیابان و افزایش سطح آگاهی در نتیجه تبادلات فرهنگی می‌باشد. بدین لحاظ، تفاوت بین دهستان‌ها براساس سطح توسعه گردشگری معنادار بوده است. به طوری که دهستان‌های بلده کجور و کالج درک قوی‌تری از شاخص‌های فوق نسبت به دهستان خیرودکنار داشته‌اند. از طرف دیگر، اگرچه توسعه گردشگری در نواحی روستایی این حوزه، بهبود خیابان و خدمات زیربنایی روستا را در پی داشته است، اما منجر به ایجاد امکانات تفریحی بهتر و بیشتر برای روستا نشده است. در این خصوص، درک ساکنین از این اثر منفی است. از اثرات مثبت اجتماعی گردشگری، حفظ فرهنگ محلی می‌باشد. از دیدگاه ساکنین، توسعه گردشگری اثر و پیامدی مثبت و معناداری بر حفظ فرهنگ محلی نداشته است.

نتایج بررسی از اثرات و پیامدهای منفی اجتماعی گردشگری نشان می‌دهد که ساکنین به طور کلی، از پیامدهای منفی اجتماعی نظیر افزایش شکاف و اختلاف درآمدی میان مردم، تقلید جوانان روستا از رفتارها و منش‌های گردشگران، عدم وجود احساس راحتی و آرامش به خاطر گردشگران، از بین رفتن انسجام و صمیمیت خانوادگی، افزایش جرم و فعالیت‌های غیرقانونی در روستا، مشکلات جوانان در خرید زمین و مسکن، افزایش درگیری و نزاع بر سر مالکیت زمین، مشکلات در استفاده از امکانات و خدمات برای ساکنین در فصل گردشگری، دسترسی کم به امکانات و فضاهای تفریحی به خاطر گردشگران و ازدحام و شلوغی در روستا به خاطر گردشگران، آگاهی داشته و این مشکلات موجود را تأیید می‌نمایند. از این رو، درک اثرپذیری شاخص‌های یاد شده از سوی ساکنین در این منطقه، براساس سطح توسعه گردشگری در این منطقه متفاوت بوده است. به طوری که دهستان‌ها با سطح بالاتر توسعه گردشگری، درک قوی‌تری از اثرات منفی اجتماعی در نتیجه توسعه گردشگری داشته‌اند. در این خصوص، تفاوت بین دهستان‌های بلده کجور و کالج با سطح بالاتر توسعه گردشگری با دهستان خیرودکنار با سطح پایین‌تر توسعه گردشگری، معنادار است. به طور کلی، حجم بالای گردشگران این منطقه، خارج از ظرفیت تحمل این حوزه بوده و به عبارت دیگر، ظرفیت تحمل به لحاظ ابعاد اجتماعی در دهستان‌هایی که با توسعه گردشگری بیشتری روبه رو بودند، به آستانه خود رسیده است. در این رابطه، سطح حمایت جامعه میزبان از توسعه گردشگری به عنوان یکی از نشانگرهای میزان ظرفیت تحمل اجتماعی، موید این مساله است. به طوری که سطح حمایت جامعه میزبان از توسعه گردشگری در دهستان‌های بلده کجور و کالج با سطح توسعه گردشگری بالاتر، کمتر از دهستان خیرودکنار با سطح توسعه گردشگری پایین‌تر بوده است.

یافته‌های این مطالعه، نشان می‌دهد که روند توسعه گردشگری در ناحیه مورد مطالعه، در ابعاد اجتماعی در دهستان‌هایی با توسعه گردشگری بالاتر الگوی ناپایداری دارد. در راستای اهداف و راهبردهای توسعه پایدار گردشگری در ابعاد اجتماعی، مجموعه پیشنهادات زیر در قالب راهکارها ارائه می‌شود:

- مشارکت جامعه میزبان در برنامه‌ریزی و مدیریت توسعه گردشگری منطقه،
- آموزش و ارائه اطلاعات کافی به گردشگران در جهت رعایت هنجارهای فرهنگی منطقه،
- کنترل و نظارت بر مسائل مربوط به ظرفیت پذیرش، تضمین بهبود جاذبه‌ها و تأسیسات،
- تقویت تعاملات بین سازمانی در راستای توسعه گردشگری پایدار در جهت حل مشکلات اجتماعی و فرهنگی این حوزه،
- استفاده از نیروهای متخصص و با تجربه در فرایند تصمیم‌گیری در سطح محلی،
- تأمین مشوق‌های مالی، آموزش و سایر تکنیک‌ها برای مالکان و مدیران هتل‌ها، واحدهای پذیرایی و دیگر خدمات به طوری که جامعه میزبان به ویژه، اقشار فقیر بتوانند در آن مشارکت کنند و از منافع حاصل از گردشگری برخوردار شوند.

منابع و ماخذ

- سازمان جهانی جهانگردی (۱۳۷۹). **برنامه‌ریزی توریسم در سطح ملی و منطقه‌ای**، ترجمه بهرام رنجریان و محمد زاهدی، اصفهان: انتشارات جهاد دانشگاهی واحد اصفهان.
- سعیدا اردکانی، سعید (۱۳۸۲). کاربرد مفاهیم چرخه عمر گردشگری و ظرفیت تحمل پذیری در توسعه گردشگری، **فصلنامه مطالعات جهانگردی**، شماره ۲، صص: ۴۹-۶۶.
- شاریلی، جولیا و شاریلی، ریچارد (۱۳۸۰). **گردشگری روستایی**، ترجمه رحمت الله منشی زاده و فاطمه نصیرزاده، تهران: انتشارات منشی.
- محلاتی، صلاح الدین (۱۳۸۱). **درآمدی بر جهانگردی**، تهران: انتشارات دانشگاه شهیدبهبشتی.
- محلاتی، صلاح الدین (۱۳۸۱). محیط زیست طبیعی و توسعه جهانگردی پایدار، **اطلاعات سیاسی-اقتصادی**، سال هفدهم، شماره پنجم و ششم، بهمن و اسفند.
- منشی زاده، رحمت الله (۱۳۷۶). **جهانگردی**، تهران: انتشارات مسع.
- Akis, S., Peristianis, N., and Warner, J. (1996). Resident's attitudes to tourism development the case of Cyprus, **Tourism Management**, Vol.17, No. 7, PP: 481-494.
- Briedenhann, J., and Wickens (2004). Eugenia; Tourism routes as a tool for the economic development of rural areas—vibrant hope or impossible dream?, **Tourism Management**, No. 25, PP: 71-79.

- Butler , R., ; Hall, C. Michael & Jenkins J.(1998). **Tourism and Recreation in Rural Areas**, John Wiley and Sons Ltd.
- Gursoy, D., Jurowski, C., and Uysal, M.(2002). Resident Attitudes a structural Modeling Approach, **Annals of Tourism Research**, Vol. 29, No. 1, PP: 79-105.
- Haralambopoulos, N. and Pizam, A.(1996). Perceived Impacts of Tourism the case of Samos, **Annals of Tourism Research**, Vol. 23, NO.3, PP: 503-526.
- Johnson, D, J., Snepenger, J, D. and Akis, S.(1994). Residents' Perceptions of Tourism development, **Annals of Tourism Research**, Vol. 21, No. 3, PP: 629-642.
- Kim, K.(2002). **The effects of tourism impacts upon quality of life of residents in the community**, Dissertation submitted to the faculty of the Virginia polytechnic instituted and state university in partial fulfillment of the requirements for the degree of doctor of philosophy.
- Mason, P., and Cheyne, J.(2000). Residents' attitudes to proposed tourism development, **Annals of Tourism Research**, Vol. 27, No. 2, PP: 391-411.
- Mathieson, A. and Wall, G.(1982). **Tourism: Economic, Physical and Social Impacts**, London: Longman
- McGehee; G. N. and Anderek, L. K.(2004). Factors predicting rural residents' support of tourism, **Journal of Travel Research**, Vol. 43, No. 2, PP: 131-140.
- Meleghy, T, P., M, and Tafershofer, A.(1985). Tourism development and value change, **Annals of Tourism Research**, Vol. 12, No. 2, PP: 181-199.
- Pearce, D.(1989). **Tourist development**(2nd ed): Longman.Singapore publisher Ltd.
- Pizam, A.(1978). Tourism impacts: the social costs to the destination community as perceived by its residents, **Journal of Travel Research**, Vol. 16, No. 4, PP: 8-12.